RUŽICA ROSANDIĆ

ANTROPOLOŠKI OBRAZAC PRVE DEČJE KNJIGE

Možda izvesnije no ostale književne pojave, dečja književnost se ne može u potpunosti objasniti, niti ulepšati isključivo književnom teorijom i analizom. Ona već svojim nazivom iskazuje usmerenost na određenu kategoriju čitalaca, čime *namena* postaje jedno od njenih bitnih svojstava. Obraćanje određenoj kategoriji čitalaca podrazumeva da pisac (ili sastavljač izbora, jer sve knjige svrstane u dečju književnost nisu za decu i pisane) na određen način zamišlja svog čitaoca i njegove osobenosti, i njima saobražava svoje delo. Ta — implicitna ili eksplicitna — koncepcija deteta-čitaoca i odgovarajuća vaspitna filozofija, podjednako kao i nameravani odnosno očekivani učinak, ulaze u prostor književnosti, ali istovremeno i izmiču književnim merilima.

Ovim se, dakako, ne želi reći kako su u oblasti književnog stvaralaštva za decu književna merila suvišna. Ni književno delo namenjeno deci se ne može svoditi na društveno ili na psihološko značenje; i ono pripada redu književnih vrednosti te zato podleže književnim merilima pre no ostalim. Pa ipak, i književno delo namenjeno deci uvek je „angažovano" time što se zalaže za „nešto", i u isti mah protivureči svemu što je „tome" nasuprot. Svojim sastavom i značenjem ono oblikuje jedan određen model sveta, svojevrsan pogled na svet. To „nešto" je izraz određenog tumačenja čoveka i smisla njegovog života, pogled na stvarnost obojen interesom, očekivanjima, verovanjima i osećanjima; ono je izraz odnosa prema svetu, prema prirodi ili prema drugim ljudima. U tom značenju dečja knjiga je oduvek bila, a danas je, čini se, još i više, važan činalac u procesu socijalizacije. U odbiru knjige upućene detetu, po načinu na koji je oblikovana, u njenoj sadržini,

ali i onom što je iz te sadržine isključeno, ispoljavaju se specifičnosti poimanja sveta i detetovog mesta u njemu. Te činjenice uslovljavaju smisao i značaj dečje knjige kao društvenog, kulturnog proizvoda.

Istraživanje,[1]), o kojem je reč, ima za predmet dečju knjigu i njen društveni smisao. Ono se bavi dečjom knjigom kao posrednikom određenog pogleda na svet. Obavljeno je s namerom da se rekonstruiše uzorak kulture što ga dečja knjiga sadrži i posreduje i da se razaznaju opštije odlike antropološkog obrasca, modela ponašanja i vrednosne usmerenosti sadržaja. To socio-psihološko i kulturno značenje prve dečje knjige posmatrano je sa stanovišta njegove primerenosti razvojnim osobenostima dece kojima je knjiga namenjena; pretpostavka je da takav uvid omogućuje i jasnije sagledavanje njegove usklađenosti sa društveno prihvaćenim vaspitnim filozofijama i ciljevima vaspitanja.

Razume se, nisu sve knjige u ovom pogledu jednoobrazne, ali je nas interesovao obrazac što se raspoznaje u većini njih; zbog toga se nismo bavali stanovištima pojedinih autora već kumulativnom predstavom što se uočava u jednom odbiru knjiga namenjenih najmlađim čitaocima. U ovaj odbir uključene su *slikovnice* i *knjige* namenjene deci do desete-jedanaeste godine, izdate na *srpskohrvatskom* jeziku, objavljene u razdoblju *između 1980. i 1985. godine*, koje je bilo moguće naći na *beogradskom knjižarskom tržištu*. U tako određenom odbiru našlo se 214 naslova (141 slikovnica i 73 knjige). Analiza je obavljena u više ravni (preovlađujuće teme, vremensko i prostorno određenje radnje, likovi, porodica, dečje grupe, delatnosti, igra, škola, rad), a ovde će biti izložen samo deo nalaza iz analize likova.

Pozitivni spram negativnih likova

Za pozitivni lik u nekom književnom delu se kaže da je „nosilac značajnih vrlina, te tako, pored književne ima i očiglednu vaspitno-pedagošku vrednost". Poput pozitivnog junaka, koji se u književnosti socijalističkog realizma određuje kao „idealni lik koji posreduje pozitivne estetske, ljudske i idejne osobine, savladava sve prepreke pred sobom i tako ostvaruje svoje krajnje ljudske i društvene mogućnosti"[2]), i junaci dečje književnosti, skoro bez izuzetka, na prenaglašen i idealizovan način ovaploćuju dobro,

[1]) Reč je o istraživanju iz programske delatnosti Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka što ga je finansirala Gradska zajednica društvene brige o deci predškolskog uzrasta. Istraživanje je obavljeno tokom 1984. i 1985. godine. Radom na projektu rukovodila je Ružica Rosandić, uz saradnju Božice Vidanović i Mire Biljetine.

[2]) *Rečnik književnih termina*, str. 588.

i to ne jednostavno, dobro, i dobro uopšte, već ono posebno, pročišćeno, dobro za decu.

S druge strane, kod negativnog junaka snažno je naglašen neki moralni nedostatak. Premda se ukazuje na načelnu mogućnost da negativni lik u umetničkoj obradi otkriva „duboku moralnu dvosmislenost, pa i neka veoma pozitivna svojstva...", da može biti i „počinitelj prestupa koji se, prkoseći moralnoj logici stvarnog života, umetnički pravda"[3]), jasno i nedvosmisleno podvajanje dobrog i lošeg u dečjoj književnosti daje dovoljno osnova da se i sama pojava preispitivanja moralnosti zapostavi. Otuda se pozitivni i negativni junaci dečje književnosti mogu s puno osnova smatrati otelovljenjem temeljnih podela na *dobro* i *loše* unutar moralnog obrasca što se posreduje dečjom knjigom.

Ukoliko se sa tog stanovišta pristupi analizi pozitivnih i negativnih likova, onda se i sve karakteristične odlike, po kojima se ove dve grupe likova međusobno razlikuju, mogu smatrati konkretizacijom sadržaja primarne vrednosne orijentacije. Na taj način, opis sadržaja para kategorija *dobro-loše* ocrtaće ukupnu vrednosnu orijentaciju u svim sferama u kojima su određivane i analizirane odlike i posebnosti ponašanja likova.

Jedan od sačinilaca sadržaja kategorija dobro-loše proizlazi iz uzrasta likova. Deca, koja inače predstavljaju manjinsku grupu likova, po pravilu se svrstavaju u pozitivne (ili u neutralne) likove. Odrasli likovi mogu biti i pozitivni i negativni, likovi staraca i starica ređe su negativni no što su to osobe srednjih godina, ali su ipak samo deca sinonim dobrog. Sačinilac kategorije dobrog je i lepota: oni koji su dobri po pravilu su lepi; među dobrima nema ružnih.

Analiza društvenog određenja likova pokazuje da se dobrim smatraju društvenost, pripadnost grupi, a lošim — usamljenost: ukoliko pozitivan junak i jeste usamljen, onda je to samo privremeno stanje. Bogatstvo može biti i dobro i loše, ali se ugled svrstava u dobro, a moć u loše. Što se položaja u grupi tiče, dobro je biti ravnopravan član ili osoba bliska vođi, a loše je biti otpadnik ili vođa.

Od ljudskih sposobnosti u dobro se svrstavaju inteligencija i spretnost, a u knjigama namenjenim nešto starijoj deci i socijalna snalažljivost. Duhovitost je vrednosno neutralna. U obrascu ponašanja suprotstavljeni su altruizam na strani dobrog i ambicija i agresivnost, na strani lošeg. Slikovnički obrazac upotpunjava kategoriju dobrog ponašanjem usmerenim ka

[3]) *Isto*, str. 481.

uspostavljanju sigurnosti i ustaljenog poretka stvari, a obrazac knjiga ponašanjem obeleženim potrebom za ljubavlju i za saznavanjem. Ponašanja nastala iz potrebe za igrom vrednosno su neutralna! Oba obrasca jasno razgraničavaju opštije ciljeve i vrednosne orijentacije likova. Na stranu dobrog nedvosmisleno se svrstavaju vernost, a potom vrednoća i samostalnost (slikovnički obrazac dobrom dodaje ličnu sigurnost, a obrazac iz knjiga — hrabrost), a na stranu lošeg svrstavaju se stremljenje ka bogatstvu i moći, saobražavanje s drugima, lagodan život i osvetoljubivost.

U stavu prema prijateljima odnos dobro-loše ispoljava se kroz suprotstavljanje odanosti i osornosti, a prema neprijateljima kroz suprotstavljanje borbenosti ili zbunjenosti naspram snishodljivosti. U stavu prema novini suprotstavljeni su otvorenost i prestravljenost. Stav prema materijalnim dobrima različito se normira u slikovničkom i u obrascu posredovanom knjigama. U oba obrasca pohlepa je ono što je loše. Međutim, u slikovničkom obrascu dobro je uzeti ili tražiti samo ono što je potrebno, a u obrascu iz knjiga dobra je potpuna ravnodušnost prema materijalnim dobrima.

Ovako naznačen vrednosni obrazac prve dečje knjige moguće je upotpuniti osobinama pozitivnih i negativnih likova koje se smatraju vrlinama odnosno manama. I inače restriktivniji vrednosni obrazac slikovnica ne suprotstavlja pozitivne spram negativnih junaka po vrlinama što ih eventualno krase, već po manama: slikovničkim pozitivnim likovima prebacuju se tvrdoglavost, loš izgled i lenjost (što podrazumeva da se u sadržaj kategorije dobrog uvršćuju njihovi negativi — poslušnost, pristojan izgled i vrednoća), a negativnim likovima zameraju se agresivnost, samoživost i nadmenost. U obrascu iz knjiga vrednosno se suprotstavljaju i vrline i mane. Tako se uz pozitivne junake vezuju vrline poput čestitosti i vrednoće, a uz negativne — poslušnost i strogost. U knjigama se pozitivnim likovima prebacuju tvrdoglavost, nezahvalnost i loš izgled, a negativnima agresivnost, samoživost i lenjost.

S obzirom da suprotstavljanje dobrog i lošeg obuhvata skoro sve aspekte izgleda i ponašanja likova, i njihovih psihičkih svojstava, junaci prve knjige očigledno da jedva prerastaju ilustraciju opšte teme suprotstavljanja dobrih lošima i ispravljanja nedostataka loših karaktera.

Dečji spram odraslih likova

Književni lik deteta stvaraju odrasli prema svojim predstavama detinjstva koje su, najčešće,

idealizovane slike njihovog detinjstva ili nekog zamišljenog, koje bi trebalo da nadoknadi uspomenu na mučno detinjstvo. Autor knjige *Enfants de l'image*[4]) sa dosta ubedljivih razloga podvlači da ova vrsta idealizacije ne ukida upražnjavanje moći odraslog nad detetom: dok stvara ili posmatra detetov lik odrasli istovremeno uživa u ponovnom prikazivanju svog infantilnog ja, i u utisku nadmoći odraslog. Te predstave po pravilu sadrže u sebi i projekat budućnosti: model čoveka kakvog treba formirati.

Naspram tako uobličenog književnog lika deteta je dete-čitalac, čiji je razvoj u razdoblju kada se susreće s prvom knjigom obeležen izrazitom potrebom za potvrđivanjem i oblikovanjem po uzoru na osobe koje ga privlače. To je razdoblje kada dete „spoznaje sebe kao poprište različitih mogućnosti"[5]). Raznovrsnost okvira u kojima može da zamisli sebe i da nađe one bliske druge s kojima će se saobražavati doprineće da detetova ličnost bude povezanija. Upečatljiva dečja knjiga će se otud lako naći među tim okvirima. Naravno, predstave i modele što ih ona nudi (kao i ostalo s čime se suočava) dete će saobražavati svojoj realnosti i oko njih stvarati poprište svojih akcija i polje novih predstava, jer taj proces je uvek dvosmeran. Na žalost, u ovom istraživanju podrobnije je razmotrena samo jedna od sučeljenih strana: predstava deteta u književnosti za decu. Ona druga strana — dete suočeno s tom predstavom, ostaće nepoznanica do nekog narednog istraživanja.

O načinu na koji su predstavljeni dečji likovi u knjigama za decu, što su bile predmet ove analize, dosta govori već sam podatak o njihovoj brojčanoj zastupljenosti. Naime, izrazita brojčana prevlast odraslih nad dečjim likovima (u književnosti namenjenoj deci!) već nagoveštava jednu istaknutu odliku obrasca sadržanog u prvoj knjizi. Nećemo se preterano udaljiti od onoga što podaci govore ako ustvrdimo da je reč o modelu idealnih simboličkih predstava gde obrasli likovi treba da posluže kao konkretni uzori. Teško je od jednog takvog modela očekivati da će (odrasli) likovi u potrebnoj i dovoljnoj meri nuditi neka moguća razrešenja čitaočevih ličnih tegoba. Naprotiv, specifičnost tih tegoba egocentrično se zapostavlja, a čitaocu se nude rešenja koja *odrasli* nalaze tragajući za *svojim* odgovorima na *svoja* pitanja. Tu činjenicu neće bitno izmeniti to što su dečji likovi češće no odrasli u glavnim ili u pozitivnim ulogama.

[4]) Marie-José Chombart de Lauwe, Claude Bellan, *Enfants de l'image: Enfants personnages des médias, Enfants réels*, Payot, Paris 1979, str. 21.

[5]) Anri Valon, *Psihički razvoj deteta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1985, str. 149.

Uostalom, pogledajmo šta proizlazi iz poređenja pozitivnih i dečjih likova. Suprotstavljanje pozitivnog i negativnog i idealizacija pozitivnog obuhvatali su skoro sve aspekte izgleda i ponašanja likova; toj vrsti normiranja teško da je išta izmicalo. Nasuprot tome, poređenje dečjih i odraslih likova otkriva neuporedivo manje razlika koje nadilaze razinu nasumične raspodele atributa ili sasvim banalne i očigledne posebnosti kakve su razlika po rastu, snazi, ugledu, bogatstvu ili moći. Slika deteta se ne poklapa sa slikom idealizovanog pozitivnog junaka, ali se zato u velikoj meri poklapa sa slikom odraslog.

Šta je onda to posebno po čemu se dečji likovi izdvajaju od likova odraslih?

Deca su, naravno, lepa. Ako u tom lepom svetu što se prikazuje deci iko sme da bude ružan, onda su to odrasli, a ponajčešće stari. Mladost je lepa, starost je ružna — banalno je saznanje što ga nudi prva knjiga. Međutim, odrasli će svoju nadmoć nadoknaditi time što će dečje likove graditi po životinjskom obličju češće no što to čine s odraslim likovima. Ili to treba shvatiti kao da je biti životinja podjednako „lepo" kao i biti dete?

Druga odlika ove predstave, istovremeno polazište i oslonac sistema vrednosti, sastoji se u lažnom suprotstavljanju deteta i društva. Spram autentičnog detata čiste duše, lepog, radoznalog, odanog i spremnog da se nesebično založi za druge, postavljeni su ružni, ambiciozni, agresivni i pohlepni odrasli. Kao da je dečji lik tu e da bi osporio svet odraslih. Tako se po socijalnim potrebama deca i odrasli razlikuju time što deca imaju jače izraženu potrebu za druženjem, za nesebičnim pomaganjem drugima i za igrom, a odrasli — potrebu za prestižom, dominacijom i samoaktuelizacijom, potrebu za agresijom i očuvanjem nepromenjenog reda stvari. U tom lažnom suprotstavljanju potpuno se gube stvarne detetove osobenosti: slikovnički dečji likovi se, na primer, po sposobnostima uopšte ne razlikuju od odraslih, a oni iz knjiga se donekle razlikuju po nešto jače naglašenoj inteligenciji i fizičkoj spretnosti dečjih likova; odrasli su ti koji su gluplji i nespretniji, i znatno nesnalažljiviji u uspostavljanju društvenih odnosa! Deca su katkad nešto duhovitija. Deca i odrasli, kako su predstavljeni u prvoj knjizi, ne razlikuju se ni po motivaciji s kojom ulaze u ostvarivanje cilja, osim što dečji likovi malo češće pokazuju bezgranično poverenje u svrsishodnost preduzete akcije, ili malo veću kolebljivost.

Ali, zato se razlikuju po opštim ciljevima kojima teže. Slikovnički dečji likovi teže vernosti, dečji likovi u knjigama teže znanju, vernosti,

pa i igri, a odrasli teže da očuvaju uspostavljeni poredak stvari i običaje, da zadobiju bogatstvo i moć i da sačuvaju zdravlje.

U tom idealizovanom suprotstavljanju neiskvarenog dečjeg i iskvarenog odraslog sveta dečji likovi su nesebičniji u pomaganju slabima i nemoćnima i odaniji prema prijateljima, radoznaliji spram različitih (druge boje, rase, klase, narodnosti, staleža, pola), otvoreniji za novo i nepoznato, ravnodušniji spram materijalnih dobara.

Kao što se nisu razlikovali po sposobnostima, slikovnički dečji likovi ne razlikuju se od odraslih ni po vrlinama. U knjigama se razlike ispoljavaju u tom smislu što su za likove dečjih uzrasta rezervisane sledeće vrline: pamet, lep izgled, čestitost (koja se pripisuje i starima), hrabrost i nežnost, a za odrasle likove vrednoća i strogost. Lenjost, tvrdoglavost i kukavičluk se vide kao mane dečjih likova, a glupost, samoživost, agresivnost i podložnost uticajima drugih (!) — kao mane odraslih likova. U knjigama je ova slika donekle istančanija: srednjoškolci se izjednačavaju s odraslima po samoživosti, a kukavičluk se prebacuje starim osobama.

Ne čudi što je u takvoj idealizovanoj predstavi, koja treba da posluži kao model ponašanja i da olakša društvenu adaptaciju i integraciju, za dečje likove, osim glavne, obezbeđena još uloga „predmeta želje" (lika — cilja radnje). Odrasli su za sebe zadržali uloge protivnika, osobe što proverava dostatnost i namere glavnog junaka (deteta), i konačno, naravno, uloge spasilaca. Oni dete uvaljuju u ove pustolovine, pa će ga sami iz njih i spasti.

Ženski spram muških likova

I dok dečji spram odraslih likova kao da se grade logikom po kojoj smo svi navodno jednaki, ženski spram muških likova čini se potvrđuju onu davnašnju gorku pošalicu o tome da smo svi mi jednaki, samo su neki malo više jednaki od ostalih.

U prvoj dečjoj knjizi ti „ostali" su, kao i drugde, ženski likovi. Oni ne samo malobrojnošću no i načinom na koji su predstavljeni jasno pokazuju koliko je uvrežen, rasprostranjen i otporan konvencionalni stav prema ženskom. Bez namere da razmahujemo feminističkim barjakom, primerima i objektivnim pokazateljima želimo da ukažemo kako se taj stav ispoljava u dečjim knjigama.

Prvo, i u analiziranom uzorku knjiga ženski likovi su u izrazitoj manjini. U slikovnicama je odnos ženskih spram muških likova 1:2,4 a u knjigama 1:3,3. U knjigama se jedino među likovima srednjoškolskih uzrasta ta srazmera približava razumnijem odnosu (1:1,6). Da li ova maskulinizacija proističe iz nelagodnosti autora da reprodukuje stare slike devojčice i nesposobnosti da osmisli nove, kako smatra M. Ž. Šombar de Lov, teško je reći. U svakom slučaju, ženski likovi što su se našli u ovom uzorku kao da osporavaju intenzitet te eventualne nelagode, jer su pretežno građeni po uzorku na „staru sliku".

Na primer, ženski likovi se mnogo ređe nalaze među glavnim junacima. Naravno, kod njih se po pravilu ističe lepota, ređe se ostavljaju bez uzrasne odrednice i češće se nalaze u dečjim ulogama.

Četiri starice koliko ih ukupno ima u uzorku od 140 slikovnica su: dve veštice, jedna ostarela majka koja zbog seoskih glasina da joj je sin ubica odlazi da umre, i jedna onemoćala roda, koja zbog starosti nema drugog načina da dođe do hrane do prevarom i ubistvom, što jedan rak (dakako, muškog roda) otkrije. Odrasli ženski likovi su: jedna majka, dve maćehe, dve zle sestre, jedna učiteljica, dve zle kraljice, jedna dobra vila, po jedna aždaja, zmija, zlatna paunica, kornjača, mačka, mišica, lisica, guska i (opet zla) krokodilka.

Već iz ovih primera se da naslutiti da su ženski likovi ređe ljudskog, a češće životinjskog lika no muški. Najčešće društveno okruženje ženskih likova je porodica; ukoliko se i prikazuju kao pripadnici drugih grupa, onda im se češće no muškim likovima pridaju uloge podređenih članova, otpadnika ili pak osoba bliskih vođi. Valjda su zbog tih bliskih veza s vođom ređe bez ugleda, moći ili bogatstva.

U slikovnicama se muški i ženski likovi ne razlikuju (u statistički značajnoj meri) po sposobnostima, ali u knjigama su muški likovi češće pametni i sretni, a ženski češće snalažljivi u društvenim odnosima; tu snalažljivost najpre koriste kako bi zaposele „počasno" mesto vođine senke. Ako se već ne razlikuju po sposobnostima, slikovnički ženski likovi zato češće bezgranično veruju u cilj (i ređe odolevaju dražima novine), a podlije pristupaju onome šta su naumili. Prema materijalnim dobrima su ili pohlpeni, ili ravnodušni; prelazni modaliteti između te dve krajnosti prepušteni su muškim likovima.

Ženske likove, naravno, krase lep izgled, nežnost, veselost i poslušnost, a mane su im loš izgled, samoživost, podložnost uticajima drugih

i nezahvalnost. Takve odlike povlače sobom i odgovarajuću raspodelu uloga. Češće no muški, ženski likovi su predmet želje, osobe koje dovode u iskušenje ili pak (samo) prividni prijatelji. Pored toga što su češće u ulozi glavnog junaka, muški likovi su češće i zastupnici autoriteta, i uzori, što i priliči kad su već predstavljeni u toliko povoljnijoj i ljudskijoj svetlosti.

Narodno spram autorskog

Mogu li se ova konvencionalnost ispoljena u oslikavanju ženskih likova, kao i drugi znaci tradicionalizma na koje je ukazivano pripisati udelu narodnog stvaralaštva u dečjoj književnosti?

Pre no što se i pokuša s odgovorom neophodno je dati neka obaveštenja koja će ukazati na uslovnost podele štiva za decu na narodno i autorsko. Naime, bajke i priče narodnog porekla, koje su se našle u ovom odbiru knjiga, pogotovu one u slikovnicama, od izvornog oblika do oblika u kojem su dospele u naše ruke pretrpele su toliko prerada i prilagođavanja — što slikovničkom žanru, što uzrastu čitalaca — da su izgubile i ona najosnovnija svojstva narodnog književnog stvaralaštva. Primerci o kojima je reč najčešće su svedeni na najosnovniju, i to sasvim osakaćenu fabulu. Mimo izvitoperavanja originala, odlika ovako priređenih izdanja narodnog književnog stvaralaštva je i ta da ovde, očigledno, ne važi pravilo prevođenja s izvornog jezika, kao ni pravilo preuzimanja najboljeg priređenog izdanja. Kao da je jedino načelo kojim se izdavački rukovode načelo štampanja onog što se prvo našlo pri ruci.

O izostanku iole osmišljenije izdavačke politike u ovom smislu govore i činjenice da među analiziranim primercima nema ni jedne jedine naše narodne priče ili bajke, ili, da je skoro polovina bajki ruskog porekla, ili, da su, poput *Priča iz Pančatantre,* u obliku u kome su štampane, često sasvim neprimerene čitaocima kojima su namenjene...

Otuda kao da u analiziranim primercima knjiga i slikovnica izostaju delatnost i jedinstveniji obrazac narodnog književnog stvaralaštva. Razlike što se uočavaju između narodnog i autorskog štiva nedovoljno su jasne i dosledne te ih i izlažemo uz izvesne ograde.

Posmatraju li se likovi iz jedne i druge grupe štiva — ovde uslovno nazvani „narodni" i „autorski" likovi — prvo što pada u oči jeste da među „autorskim" likovima ima više pozitivnih junaka, a među onima narodnog porekla više negativnih i neutralnih. Jedno tumačenje ove

činjenice moguće je naći kod Bruna Betelhajma, koji kaže: „Ako želimo da razumemo svoje iskonsko ja, moramo upoznati unutarnje procese svog uma. Ako želimo da funkcionišemo, moramo integrisati oprečne sklonosti sadržane u našem biću. Izdvajanje ovih sklonosti jedan je od načina na koji nam bajke pomažu da predstavimo, i time bolje shvatimo, ono što se u nama dešava."[6]) Sledimo li Betelhajmovo tumačenje, mogli bismo zaključiti da potonji autori dečjih knjiga više nastoje idealizacijom likova da pruže uzore za poistovećivanje no da olakšaju malim čitaocima da kroz knjigu otkriju vlastiti unutrašnji svet. Taj nedostatak se u autorskim tekstovima „nadoknađuje" većim usredsređivanjem na spoljašnje odlike — rast, lepotu, snagu ili zdravlje, kao da se pomnijim opisivanjem izgleda može uneti više života.

Sudeći po podacima, nema osnova da se narodna književnost za decu nabeđuje za konvencionalniju obradu ženskih likova no što je srećemo u autorskim tekstovima. Ni po /malo/brojnosti ženskih likova, ni po ostalim znacima te konvencionalnosti ove dve grupe tekstova značajno se ne razlikuju.

Prevlast životinjskih nad ljudskim likovima očigledno predstavlja autorski doprinos dečjoj književnosti. Naravno, i u folklornom štivu ima antropomorfizovanih životinja, ali na način da im je ljudski smisao sačuvan, što se jasno vidi i iz učestalije kategorije preobražaja iz ljudskog u životinjsko stanje i obrnuto. Tome u prilog govori i češća pojava površnog antropomorfizovanja u autorskim tekstovima, koje se iscrpljuje time što životinje samo govorom, odećom ili izgledom podsećaju na ljude, a svojom prirodom i ponašanjem najčešće ni na ljude, ni na životinje.

Društveno okruženje likova iz ove dve grupe štiva razlikuje se utoliko što su u narodnim tekstovima likovi ili grupe kojima ovi pripadaju najčešće najbogatiji, najugledniji i najmoćniji. Oni malobrojniji što to nisu menjaju svoj status tokom same radnje. U autorskim tekstovima oni siromašni, bez ugleda ili moći, kojih je mnogo više no u narodnim tekstovima, ostaju to što jesu. Zlatna koka ostaje u narodnim pričama, a nama ne preostaje ništa drugo do da potvrdimo koliko je Betalhajm bio u pravu govoreći o optimizmu kao jednoj od važnih odlika bajki. Da nije reč samo o optimizmu koji važi za nekakav izmišljen svet kazuje to što izmišljenog sveta bajke ima i među autorskim tekstovima, ali ne i ove vrste optimizma.

[6]) Bruno Betelhajm, *Značenje bajki*, Jugoslavija, Beograd 1979, str. 114.

Moguće je da je izbor narodnih pripovedaka za mlađe i starije uzraste pravljen tako da se ono mlađe dete što manje uznemiri nekim neprijatnim činjenicama. Ako to jeste slučaj, a ne vidimo zašto tako ne bi bilo, onda se tom činjenicom može objasniti bar jedan podatak po kome se narodni tekstovi u slikovnicama i knjigama razlikuju. Naime, u narodnim tekstovima iz slikovnica nema roditelja bez dece, kao što nema ni siročadi (bez oba roditelja). U knjigama ovih prvih ima i više no u autorskim tekstovima.

Značajna razlika između folklornog i autorskog štiva jeste i u tome što su u narodnim tekstovima najčešće porodične uloge one dečje. Uloge u ostalim grupama, kod folklornih likova, najčešće se svode na uloge vođe, kandidata za ulazak u grupu ili osobe bliske vođi. Psihološko određenje ovih dveju grupa likova se, takođe, razlikuje, i to već kod bioloških potreba. Kod narodnih likova češće se sreće potreba za reprodukcijom no kod autorskih, a kod autorskih češće potreba za hranom i zaštitom fizičkog integriteta — uprkos svim nemanima što im stoje na putu ostvarenja te potrebe.

I socijalne potrebe se razlikuju utoliko što se za narodne likove češće vezuje potreba za samopotvrđivanjem i dokazivanjem (možda ne uvek najetičnijim, ali psihološki veoma važnim sa stanovišta uzrasnih osobenosti čitalaca). U autorskim tekstovima likovima se neuporedivo češće pripisuju potrebe za bezbednošću i nepromenjenim poretkom stvari, potreba za druženjem i nesebičnim pomaganjem.

Podjednako se podvajaju i opštiji ciljevi kojima junaci iz ove dve grupe likova teže. U slikovnicama se uz folklorne likove vezuju tradicija, bogatstvo, zdravlje, povoljno mišljenje drugih i ugodan život, a uz autorske likove — sigurnost, vernost, samostalnost i hrabrost. U knjigama se tradicija i običaj kao vrednosti kojima se teži podjednako često sreću kod obe grupe likova. Stav prema prijateljstvu, prema novom i nepoznatom, prema različitima, ili prema materijalnim dobrima sličan je u obema vrstama štiva. Tu se, očigledno, ništa bitno nije izmenilo. Autorski doprinos se jedino ispoljio u prikazivanju stava prema jakima: dok su u narodnoj književnosti najčešći par reakcija bile snishodljivost spram borbenosti, u autorskim tekstovima prevagu nad ostalim vidovima reagovanja imaju zbunjenost i prezir spram zadivljenosti.

Pomak u istančanosti psihološke obrade likova, posebno onih dečjih, do kojeg je moglo doći već

zato što su potonji autori imali na raspolaganju bogatije izvore znanja o ljudskoj prirodi i razvojnim osobenostima dece nije onoliki koliki bi se mogao očekivati, makar to očekivanje bilo preterano racionalističko. Ne retko pomak postoji, ali u sasvim suprotnom smeru. Poznavanje dece možda i jeste veće, ali, šta se zbilo za privrženošću koja ne spada u kategoriju racionalnog?